

Ведькал В. А.,
кандидат історичних наук, доцент
Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара

ТЕНДЕНЦІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ МІЖНАРОДНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ТОРГІВЛІ ПОСЛУГАМИ

TRENDS AND PROSPECTS OF INTERNATIONAL LEGAL REGULATION OF TRADE IN SERVICES

У статті досліджуються сутність та основні тенденції міжнародно-правового регулювання ринку послуг на універсальному та регіональному рівнях, особливості співпраці України з СОТ та ЄС у сфері міжнародної торгівлі послугами.

Ключові слова: послуги, торгівля послугами, регіональна інтеграція, лібералізація, нотифікація, ГАТС.

В статье исследуются сущность и основные тенденции международно-правового регулирования рынка услуг на универсальном и региональном уровне, особенности сотрудничества Украины с ВТО и ЕС в сфере международной торговли услугами.

Ключевые слова: услуги, торговля услугами, региональная интеграция, либерализация, нотификация, ГАТС.

The essence and main trends of international legal regulation of the services market at the universal and regional level, specifics of Ukraine's cooperation with the WTO and the EU in the sphere of international trade in services are being investigated in the article.

Key words: services, trade in services, regional integration, liberalization, notification, GATS.

В умовах глобалізації ринкової економіки різко зросло значення сектору послуг в економіці більшості країн світу, в тому числі й України. Розширення міжнародної торгівлі, експорту та імпорту послуг в умовах лібералізації і транспарентності сприяє забезпеченню конкурентоспроможності економік, росту інвестицій, створенню нових робочих місць, добробуту населення, стає все більш вагомим фактором стійкого економічного розвитку. Сьогодні у сфері послуг створюється дві третини ВВП промислово розвинутих країн. Провідні позиції у сфері поставок послуг займають США (частка в глобальному експорті – 14,1%, в імпорті – 9,6%), Великобританія (6,8%; 8,1%), Німеччина (5,5%; 6,9%) [1].

Позиції України в міжнародній торгівлі послугами достатньо слабкі і не дають змоги повною мірою реалізувати економічні переваги цієї торгівлі. Водночас саме ця галузь може сприяти економічному піднесенню країни, потребує активізації і залучення інвестицій.

Швидкий розвиток і перспективність цієї галузі зумовлює необхідність вдосконалення механізму регулювання міжнародної торгівлі послугами як на універсальному, так і на регіональному рівнях.

Окремі аспекти міжнародно-правового регулювання торгівлі послугами були розглянуті в роботах П. Демарет, Р. Заболоцької, Ю. Коваленко, Ф. Котлер, О. Тіпанова, О. Усенко та інших. Водночас у цих наукових працях комплексно не досліджувались основні напрями і види міжнародної торгівлі послугами, проблеми міжнародно-правового регулювання, форм участі України в цьому процесі.

Мета дослідження полягає у розкритті суті й основних тенденцій розвитку міжнародної торгівлі послугами, виявленні проблем і перспектив міжнародно-правового регулювання торгівлі послугами на

універсальному і регіональному рівнях, визначенні актуальних питань участі України в цій формі міжнародних відносин.

Дослідження сутності механізму міжнародно-правового регулювання торгівлі послугами пов'язане з наявністю методологічних труднощів, насамперед – із відсутністю єдиного підходу до визначення поняття послуги, міжнародної торгівлі послугами; гармонізованої системи класифікації послуг, рівнів правового регулювання міжнародної торгівлі послугами; зі складнощами кількісної оцінки бар'єрів у торгівлі послугами.

Послуга – це виконання згідно з договором однією стороною (виконавцем) за завданням другої сторони (замовника) певних дій або здійснення певної діяльності, що споживаються в процесі їхньої реалізації [2, с. 97].

До сьогодні не визначено єдиного підходу і до класифікації послуг. Найбільш широко використовується Міжнародна стандартна галузева класифікація всіх видів діяльності (МСОК), прийнята ООН і визнана більшістю країн світу, МОТ, ФАО, ЮНЕСКО та іншими міжнародними і національними організаціями. Водночас для аналітичних і статистичних завдань використовуються й інші підходи. МВФ у класифікації послуг керується положеннями платіжного балансу, в яких розміри торгівлі послугами визначаються як платежі з нетоварних комерційних угод і відображаються у платіжних балансах. Класифікатор МВФ визначає такі групи послуг, як транспортні послуги; послуги, пов'язані з поїздками; послуги поштового, кур'єрського та іншого зв'язку між резидентами і нерезидентами; будівництво об'єктів за кордоном, що здійснюється на тимчасовій основі резидентами; страхові послуги; фінансове посередництво між резидентами і нерезидентами; комп'ютерні послуги; роялті і ліцензійні платежі;

особисті; культурні послуги; урядові послуги; інші бізнес-послуги.

Світовий банк відповідно до власного класифікаційного підходу виокремлює такі послуги, як факторні (factor services), які пов'язані з рухом капіталів, робочої сили й інших компонентів та інструментів виробничого процесу, і нефакторні послуги (non-factor services), які мають нефінансовий характер (транспортні, туристичні). Згідно з підходом, який прийнято ЮНКТАД (організація з торгівлі та розвитку), виділяють такі види послуг, як фінансові; зв'язку; будівельні та проектно-конструкторські; транспортні; професійні та ділові (юридичні, медичні тощо); комерційні; туристичні; аудіовізуальні. Крім названих класифікацій, у світовій практиці використовуються класифікація Організації економічного співробітництва та розвитку, Міжнародна стандартна класифікація всіх видів економічної діяльності, СОТ та інші.

Основу сучасного міжнародного механізму регулювання торгівлі послугами становлять угоди, укладені на універсальному та регіональному рівнях.

Деякі фахівці виділяють чотири рівні правового регулювання – глобальний, галузевий, регіональний і національний.

Основним комплексом уніфікованих положень і норм, які регламентують застосування країнами – членами СОТ заходів у сфері торгівлі послугами, на думку більшості фахівців, є Генеральна угода з торгівлі послугами (General Agreement on Trade in Services-GATS). У преамбулі зафіксовані її основні завдання, такі як

– створення багатостороннього зводу принципів і правил торгівлі послугами з метою розширення такої торгівлі на умовах транспарентності і подальшої лібералізації як засобу сприяння економічному росту всіх торгових партнерів, а також розвитку країн, що розвиваються;

– досягнення прогресу у підвищенні рівня лібералізації торгівлі послугами шляхом успішних раундів багатосторонніх переговорів, спрямованих на сприяння інтересам усіх учасників на основі взаємних переваг і забезпечення загального балансу прав і зобов'язань, приділяючи належну увагу завданням національної політики;

– досягнення завдань національної політики з урахуванням асиметрії у розвитку регулювання послуг у різних країнах, особливо потреб країн, що розвиваються.

В угоді визначаються основні категорії сфери послуг, універсальні принципи і правила міжнародної торгівлі.

З метою визначення механізму міжнародної торгівлі послугами ГАТС вирішила чотири основні способи надання послуг, такі як 1) транскордонна торгівля, тобто надання послуг через кордон; 2) переміщення споживачів до країни, в якій надається послуга; 3) комерційна присутність, тобто створення постачальником послуги однієї країни комерційної присутності на території іншої країни, в якій повинні надаватися послуги (створення філії

чи представництва компанії); 4) надання послуги через комерційну присутність фізичних осіб цієї країни на території будь-якої іншої країни. Залежно від способу постачання послуг різняться і заходи регулювання доступу іноземних послуг і їх постачальників на національний ринок. За характером їх можна умовно поділити на кількісні та якісні обмеження. Кількісні передбачають обмеження обсягів постачання послуг, спеціальні вимоги до юридичної форми здійснення комерційної діяльності. Якісні обмеження реалізуються через ліцензування діяльності, вимоги до рівня професійної підготовки тощо.

Варто відзначити, що основу Генеральної угоди з торгівлі послугами становлять зобов'язання загального характеру, конкретні зобов'язання, що випливають із результатів переговорів і дія яких обмежена тими секторами й операціями, з яких країни-члени прийняли на себе зобов'язання, специфічні зобов'язання кожного члена щодо доступу на ринок та національного режиму.

Загальні зобов'язання ГАТС стосуються насамперед застосування до міжнародної торгівлі послугами режиму найбільшого сприяння, національного режиму, прозорості регулювання (transparency of regulations), особливих умов для країн, що розвиваються.

Обов'язки з надання режиму найбільшого сприяння закріплені в другій статті ГАТС: кожний Член повинен надати негайно і безумовно для послуг і постачальників послуг будь-якого іншого Члена режим, не менш сприятливий, ніж той, який він надає для таких же послуг або постачальників послуг будь-якої іншої країни. Такий режим передбачає надання його як послугі, так і її постачальнику за умов їхнього походження з держав – учасників СОТ; режим має бути найбільш ліберальним із тих режимів, які країна застосовує щодо подібних послуг і постачальників послуг, які походять із будь-якої третьої країни, незалежно від того, є ця третя країна учасником СОТ чи ні; надання РНС одним учасником СОТ іншому не повинно зумовлюватись виконанням будь-яких вимог.

Другий принцип – це принцип національного режиму, який передбачає надання іноземним державам, іноземним юридичним та фізичним особам тих самих умов, що і національним суб'єктам економічної діяльності. У секторах, які входять до національного Розкладу, і за виконання умов та кваліфікаційних вимог, зумовлених у ньому, кожний член повинен надати послугам і постачальникам послуг будь-якого іншого члена щодо всіх заходів, які торкаються поставки послуг, режим, не менш сприятливий, ніж той, який він надає таким же своїм послугам або постачальникам послуг [3].

Із цих принципів виокремлюються правила, що мають підґрунтя для винятків.

Генеральна угода містить положення, які спеціально спрямовані на створення особливо сприятливого режиму для країн, що розвиваються, з метою сприяння їхньому економічному розвитку.

Для лібералізації торгівлі велике значення має визнання кваліфікації, ліцензій, сертифікатів, виданих у певній країні. Кожен учасник угоди з метою виконання своїх стандартів чи критеріїв щодо дозволів, ліцензування або сертифікації постачальників послуг може визнати отримані знання або набутий досвід, виконані вимоги або ліцензії чи сертифікати, видані в певній країні.

Таке визнання кваліфікації може мати автоматичний характер або засновуватись на домовленості чи угоді з відповідною країною. Країни-члени повинні працювати разом із відповідними міждержавними та недержавними організаціями у питаннях розробки та прийняття загальних міжнародних стандартів і критеріїв визнання і загальних міжнародних стандартів практики відповідної торгівлі послугами та професійної практики.

ГАТС фіксує винятки із зобов'язань, які дають змогу не застосовувати до інших країн-учасниць заходи, які учасник застосовує до послуг або постачальників послуг із інших країн членів ГАТС. Така можливість може бути реалізована на підставі прямої фіксації винятків із РНС у спеціальному додатку до специфічних зобов'язань або на підставі положень угоди, що передбачають винятки загального характеру для будь-яких заходів із правил ГАТС.

Угода визначає специфічні зобов'язання членів СОТ двох видів – горизонтального і секторального. Перші стосуються заходів регулювання доступу на ринок і винятків із національного режиму, які використовуються щодо всіх секторів послуг, із яких країни-члени прийняли специфічні зобов'язання (валютне регулювання), інші застосовуються щодо конкретних секторів і видів послуг. Крім того, кожна країна-член має специфічні зобов'язання у сфері послуг, які є невід'ємною частиною ГАТС. Так, відповідно до правил ГАТС Україна взяла на себе зобов'язання щодо забезпечення національного режиму та доступу на ринок в 11 основних секторах послуг та кількох додаткових, у тому числі у секторах бізнесових послуг, зв'язку, будівництва та суміжних інженерних послуг, дистрибуторських, у сфері освіти, охорони здоров'я, соціальної сфері, туристичних послуг, послуг, пов'язаних із організацією відпочинку, культурних та спортивних заходів, транспортних послуг. У зазначених секторах повинен забезпечуватись вільний доступ на ринок для послуг і постачальників послуг за винятком, коли у зобов'язаннях Україною зазначені певні умови, обмеження чи вимоги щодо доступу у конкретному секторі послуг [4].

Загалом наша країна застосовує обмеження у таких секторах, як поштові та кур'єрські послуги (вимога законодавства про гарантії надання універсальних послуг, нотаріальних послуг – такі послуги можуть надаватись лише громадянами України), послуги інформаційних агентств (обсяг іноземних інвестицій не може перевищувати 35%), послуг з освіти, страхування, охорони здоров'я.

Україна взяла на себе також додаткові зобов'язання. Зокрема, після вступу в СОТ вона

погодились допустити іноземні банки на свій ринок. На виконання цих зобов'язань були внесені зміни до чинного законодавства, що передбачають створення філій та представництв іноземних банків у країні за умови відповідності вимогам, встановлених НБУ. Так, держава, в якій зареєстровано іноземний банк, має належати до держав, що беруть участь у міжнародному співробітництві у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, та фінансування тероризму, а також співпрацювати із Групою з розробки фінансових заходів боротьби з відмиванням грошей, виконувати вимоги Базельського комітету з питань банківського нагляду та взяти на себе письмове зобов'язання про виконання ним усіх зобов'язань, які виникли у зв'язку з діяльністю його філії на території України.

Зобов'язання України також мають винятки, які стосуються всіх секторів. Доступ до субсидій та інші форми підтримки з боку держави можуть надаватись лише громадянам України та/або юридичним особам України. Крім того, мінімальний розмір приписного капіталу філії на момент її акредитації повинен бути не меншим 10 млн євро [5].

Суттєвий вплив на правовий режим міжнародної торгівлі послугами здійснює Конференція міністрів СОТ. Зокрема, на 10 Конференції міністрів у Найробі було ухвалено низку важливих рішень, в тому числі і з приводу торгівлі послугами. До 2030 р. найменш розвинутим країнам продовжено надання преференційних умов у торгівлі послугами.

Критики ГАТС стверджують, що угода має суттєві недоліки з позиції лібералізації світового ринку послуг, негативно впливає на економіку найбідніших країн. Однак ці заяви безпідставні, тому що угода враховує інтереси всіх держав незалежно від ступеня їхнього економічного розвитку, спрямована на створення сучасної інфраструктури послуг, розвиток здорової конкуренції на ринку послуг, національних секторів послуг і ставить постачальників цих послуг в однакові умови.

Поряд із ГАТС важливими інструментами регулювання сфери послуг сьогодні є регіональні торговельні угоди, спрямовані на лібералізацію торгівлі, та багатосторонні і двосторонні угоди про співпрацю в окремих галузях послуг.

Протягом кількох останніх десятиліть спостерігається тенденція зростання кількості регіональних торговельних угод стосовно створення зон вільної торгівлі, митних союзів, інших інтеграційних об'єднань (90 відсотків угод – це угоди про вільні економічні зони). Беручи до уваги швидке зростання кількості РТУ і той факт, що вони є важливим елементом міжнародної торгівлі, 14 грудня 2006 р. Генеральна Рада СОТ ухвалила Рішення із механізму транспарентності для регіональних торговельних угод. Рішення із механізму транспарентності встановило певні зобов'язання для членів СОТ (інформування Секретаріату СОТ про проведення нових переговорів, спрямованих на підготовку РТУ, надання нотифікації про РТУ і повного тексту

угоди). Відповідно до Рішення РТУ обговорюється в Комітеті з регіональних торговельних угод із метою з'ясування її відповідності принципам лібералізації взаємної торгівлі країн-членів СОР та ненанесення шкоди третім країнам.

Станом на лютий 2016 р. до СОР надійшло 625 повідомлень про укладання регіональних угод, які передбачають встановлення для їхніх учасників додаткових взаємних преференцій, зближення регуляторних механізмів, інвестування у виробництво інноваційних послуг, участь у тендерах за державними контрактами (419 із них набрали чинність).

Зокрема, Транстихоокеанське партнерство (Trans-Pacific Partnership, TPP) – угода, учасниками якої є 12 країн, підписана у лютому 2016 р. Вона передбачає створення зони вільної торгівлі в Азіатсько-Тихоокеанському регіоні, повне скасування мит, уніфікацію санітарних і фітосанітарних заходів, ринку праці, торгівлю послугами, інтернет-торгівлю. Угода має бути ратифікована кожною країною-учасницею протягом двох років.

Ведуться переговори щодо укладання угод про торгівлю послугами (TISA), Трансатлантичне торговельне партнерство (Transatlantic Trade and Investment Partnership, TTIP) та інші.

TISA – це угода, яка спрямована на вдосконалення правил у таких областях, як ліцензування, фінансові послуги, телекомунікації, електронна комерція, морський транспорт.

Найбільшу кількість угод про вільну торгівлю з окремими країнами та регіональними об'єднаннями сьогодні має ЄС. Ці угоди містять розділи про взаємну лібералізацію торгівлі, усунення торговельних бар'єрів, а також лібералізацію торгівлі послугами. Зокрема, це угоди про зони вільної торгівлі з Норвегією, Ісландією, Грузією, Молдовою і Україною. Підписання Угоди про асоціацію України з ЄС у 2014 р. (економічний складник набув чинності 1 січня 2016 р.) стало важливим кроком на шляху інтеграції України до високотехнологічного Єдиного внутрішнього ринку ЄС, адаптації української економіки до більш розвинених економік країн – членів ЄС, реформування національної економіки та запровадження структурних зрушень із метою підвищення конкурентоспроможності окремих галузей і господарства країни загалом. Поглиблення економічної співпраці між Україною та ЄС, зокрема у сфері послуг, відкриває для національної економіки додаткові можливості. Так, IV розділ угоди присвячений торгівлі послугами. Передбачається полегшення доступу для вітчизняних виробників послуг на ринки третіх країн, удосконалення регуляторного та інституційного середовища у сфері послуг, широкі можливості для диверсифікації послуг, покращення якості послуг [6]. Для забезпечення доступу на ринок за допомогою транскордонного надання послуг кожна зі сторін повинна створити режим регулювання ринків послуг та постачальників послуг, не менш сприятливий, ніж уже встановлений сторонами. Йдеться про обмеження щодо кількості постачальників послуг у формі встановлення кількісних квот, монополій, визначення постачальників

послуг або вимог економічної необхідності. Передбачається можливість застосування обмежувальних заходів до загальної кількості операцій послуг або загальної кількості продукту послуг, виражених у вигляді встановлених чисельних одиниць у формі квот чи у вигляді вимог економічної доцільності. Однією з вимог постачання послуг є ліцензування, тобто отримання постачальником послуг або інвестором дозволу від компетентного органу на постачання послуг. Ця вимога стосується тих категорій послуг і постачальників послуг, які передбачені специфічними зобов'язаннями сторін.

Можливість укладання таких угод передбачена XXIV статтею ГАТТ та V статтею ГАТС. Відповідно до них члени СОР можуть створювати митні союзи або зони вільної торгівлі, застосовувати тимчасові угоди, метою яких є утворення інтеграційних угруповань за умови, що такі угоди будуть сприяти розвитку вільної торгівлі і не створюватимуть перешкод у торгівлі з учасниками РТУ. Важливим складником регіональних угод є зобов'язання сторін забезпечити прозорість економічної політики, гармонізувати національні регуляторні режими відповідно до узгоджених правил і процедур. Відповідно до 1 параграфу V статті ГАТС учасники інтеграційного об'єднання повинні вийти на національний режим у всіх секторах послуг, що входять у сферу інтеграції, та не збільшувати загальної обсягу бар'єрів у торгівлі послугами у відповідних секторах порівняно з рівнем, який існував до ухвалення такої угоди.

Аналіз регіональних угод дає можливість стверджувати, що всі вони визначають не лише механізми регулювання торгівлі, але і системи заходів, спрямованих на підтримку стабільності окремих секторів послуг, значну увагу приділяють питанням вільного руху послуг, лібералізації руху капіталу і робочої сили.

Значний вклад у процес лібералізації торгівлі послугами внесли інтеграційні об'єднання, такі як Європейський Союз (ЄС), Північноамериканська асоціація вільної торгівлі (НАФТА), Організація Азіатсько-Тихоокеанського Економічного Співробітництва (АТЕС), Організація економічного співробітництва і розвитку (ОЕСР), Угода про Карибську зону вільної торгівлі (КАФТА), які передбачають дію не лише загальних, а і специфічних та диференційованих правових режимів.

Європейський Союз – інтеграційне об'єднання, де в межах Спільного ринку були скасовані всі обмеження у взаємній торгівлі товарами і послугами та запроваджені чотири основоположні принципи торгівлі послугами, такі як свобода переміщення осіб, свобода надання послуг, свобода переміщення товарів, свобода переміщення капіталу. Загальні положення про надання послуг були зафіксовані в 3 розділі Римської угоди про заснування Європейської економічної спільноти і конкретизовані в Директивах Ради ЄС 77/249 від 22 березня 1977 р., 89/48 від 21 грудня 1988 р та інших.

Північноамериканська асоціація вільної торгівлі (НАФТА) ґрунтується на принципах національного

режиму і режиму найбільшого сприяння та передбачає досягнення таких цілей, як створення умов для справедливої конкуренції, міжнародної кооперації, дієвих механізмів запровадження і використання Угоди.

Сьогодні практично всі країни, в тому числі й Україна, приймають участь у торговельних регіональних угодах, спрямованих на лібералізацію торгівлі товарами та послугами і покращення економічного співробітництва. Україна, зокрема, є учасником Угоди про вільну торгівлю з державами Європейської асоціації вільної торгівлі – ЄАВТ (Швейцарія, Ліхтенштейн, Норвегія та Ісландія). Виходячи з того, що країни ЄАВТ і Україна знаходяться на різних рівнях економічного розвитку, угода про вільну торгівлю акцентує увагу на асиметричних зобов'язаннях сторін.

Міжнародно-правове регулювання торгівлі послугами здійснюється і за допомогою різноманітних міжурядових організацій, таких як Міжнародна організація цивільної авіації (ІКАО), Міжнародний союз автомобільного транспорту, Міжнародна туристична організація (ЮНВТО), галузевих двосторонніх і багатосторонніх угод, зокрема в інформаційній сфері і галузі освіти.

Висновки. Таким чином, міжнародно-правове регулювання торгівлі послугами здійснюється як на універсальному, так і на регіональному рівнях з урахуванням інтересів як розвинутих країн, так і країн, що розвиваються, і за допомогою національно-правових механізмів. Проте на цей процес негативно впливає низка факторів, таких як відсутність єдиного підходу до визначення поняття послуг, їх класифікації, механізмів дотримання балансу між інтересами національних та іноземних постачальників послуг на внутрішньому ринку. У зв'язку з цим розвиток сфери послуг вимагає цілеспрямованої політики, спрямованої на вдосконалення й уніфікацію законодавчої бази регулювання сфери послуг, збалансування експорту й імпорту послуг, вдосконалення їхньої структури і підвищення якості.

Україні необхідно розвивати конкурентне середовище для всіх учасників ринку послуг, вдосконалювати законодавчу базу регулювання сфери послуг. Важливо визначити і законодавчо закріпити обмеження доступу іноземних постачальників послуг у деякі сфери, зокрема банківську, усунути негативні явища, які перешкоджають залученню іноземних інвестицій.

ЛІТЕРАТУРА:

1. World Trade Organization [Електронний ресурс] – Режим доступу: www.wto.org.ua
2. Основи міжнародної торгівлі: Навч. посібник / за ред. Козака Ю.Г. – К. : ЦУЛ, 2005. – С. 97.
3. Генеральна угода про торгівлю послугами [Електронний ресурс]. – Режим доступу: zakon.rada.gov.ua/laws/show/981_017.
4. Членство України в СОТ. Огляд зобов'язань. – К., 2015. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ier.com.ua/files/publications/Books/WTO/commitments1.pdf>.
5. Про внесення Змін до закону України «Про банки і банківську діяльність»: Закон України від 23 вересня 2012 р. № 4452-VI // Відомості Верховної Ради. – 2012. – № 50.
6. Угода про асоціацію між Україною, з однією стороною, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергетики і їхніми державами – членами, з іншої. (Угоду ратифіковано із заявою Законом № 1678-VII від 16 вересня 2014 р.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: zakon3rada.gov.ua/laws/show/984_011.